

ANDREAS LILONIUS

EN UPPLANDSSTUDENT VID ACADEMIA GUSTAVIANA I DORPT

AV

GUNNAR HELLSTRÖM

Särtryck ur Svio-Estonica, Årsbok utgiven av
Svensk-estniska samfundet vid Tartu universitet

TARTU 1936

2A. A-5573

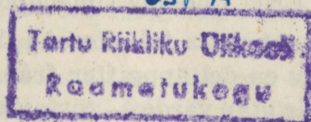
Andreas Lilonius.

En Upplandsstudent vid Academia Gustaviana i Dorpt

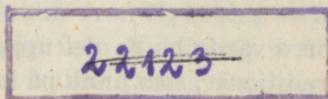
av

Gunnar Hellström.

2sf-A

17448

Hos akademiboktryckaren Johannes Vogelius trycktes 1651 i Dorpat ett litet häfte, som numera är ytterst sällsynt. Det finnes ej ens i Universitetsbiblioteket i Tartu, ehuru dess författare där ej är okänd. Det var den svenske studenten Andreas Erici Lilonius' latinska lovtal över sin fäderneprovins Uppland eller som dess omständiga titel lyder: *Uplandiae Elogia: Quae Deo Duce & Auspice In Regia Gustaviana Adolphiana Academia, quae Dorpati Livonorum est ad Embeccam, Oratione Solenni, Die 21 Decembris, Anno 1650. Publice in Auditorio magno pro Concione enarrabat Andreas Erici Lilonius Uplandia-Svecus.*

Man ser emellanåt detta tal citerat i den vetenskapliga litteraturen på grund av en del uppgifter från författarens egen tid. Dess historiska del är utan värde — författaren är naturligtvis helt bunden av sin tids historieskrivning och härleder Upplands namn liksom Uppsalas från konung Ubbe, som varit Jafets son och Noaks sonson.

Desto större värde ha en del uppgifter från författarens tid samt en del traditioner, som ännu på hans tid levat kvar. Här kan endast komma ifråga att omnämna ett fåtal sådana uppgifter. Vid omnämnande av Mälarens öar visar sig Lilonius ha kännedom om att staden Birka varit belägen på Björkö, tydligen en gammal tradition. Denna frångicks på 1700-talet och har först genom våra dagars arkeologiska undersökningar blivit bekräftad. Bland öarna nämner han vidare Trögdbogrind, gräns emellan Södermanland och Uppland. Vetskapen om att denna holme varit gräns söderut för Trögden i Uppland har sedermera dött ut — på nutida generalstabskartor har holmen fått det vanställda namnet Trundebogrund. Om ett par andra öar "Hässingen", numera Essingen,

och "Horn", d. v. s. sydvästra delen av nuvarande Södermalm i Stockholm, berättar Lilonius, att de voro mål för den stockholmska ungdomens utfärder och att ungdomen där idkade lekar och gymnastiska övningar. Det nutida, högst moderna s. k. camping å Mälarens stränder och öar har som synes gamla anor.

Bland landskapets berg nämner Lilonius först "Kädie Löpe", som han menar fått sitt namn av en därinvid belägen hamn och de kedjor, som spända över vattnet skyddat hamnen. Han menar, att denna hamn existerat före Stockholms uppkomst. Det avsedda berget är beläget i västligaste delen av Bromma församling i Stockholm och namnet Kädielöpe torde i analogi med Riddarholmens forna namn, Kedjeskär eller Kidjeskär, snarast vara avlett av ordet kid, killning. — Efter detta berg nämnes Kungshatt, därvid Lilonius anför en sägen om en konung, som störtat sig utför branten i sjön¹⁾.

Om Svinnegarns källa²⁾, av Lilonius kallad "fons Savingarensis", berättar författaren, huru den är känd för sin helande verkan å sjukdomar och omnämner offrandet i källan — en sed, som fortsatt långt in mot våra tider.

Bland uppgifterna om Upplands städer kan noteras, att de bekanta inskriptionerna å det gustavianska gravkoret vid Riddarholmskyrkan i Stockholm voro förgyllda vid den tid Lilonius höll sin oration, d. v. s. då gravkoret var nytt.

Det tryckta talet inledes av en tillägnan till guvernören Erik Oxenstierna. Härpå följer ett företal av akademibibliotekarien, professorn i latin Laurentius Ludenius. Som avslutning följer en lyckönskan till författaren på latinsk vers av en annan svensk student, Teol. stud. Daniel Gruuff från Nyköping — troligen identisk med den södermanlänning från Nyköping, som blev student i Dorpat 1644 11/9 och som kallas Daniel Danielis Hauff (?) i den förteckning över svenska studenter vid Academia Gustaviana, som J. B e r g m a n publicerat i sitt arbete Universitetet i Dorpat under svenska tiden, Upsala 1932³⁾.

¹⁾ Anförts av Dag Strömbäck i en studie om namnet Kungshatt i tidskriften *Namn och Bygd* 1935.

²⁾ Se Nils Ahnlund, Svinnegarns källa i Svensk sägen och hävd, Stockholm. 1928.

³⁾ Denna felläsning är ett arv från Beise, som tryckt av matrikeln 1857 i *Mitteilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv- Ehst- und Kurlands* VIII. Beise föreslår inom parentes även läsningen Stauff. I sitt av-

Vem var då denne Lilonius, som lämnat sin fäderneprovins eget universitet å sido och begivit sig till det avlägsna Dorpat? De uppgifter om honom, som kunna erhållas, äro tyvärr mycket torftiga. Han är säkerligen identisk med den Andreas Erics Uplandus, som 1647 15/12 deponerades och dagen därpå inskrevs som student vid Dorpats universitet⁴⁾. Han disputerade här tvenne gånger pro exercitu: Disputatio theologica in Psalmum undecimum Davidis 18. 6. 1652 och Disputatio physica de terra 1653 utan datum (sistnämnda arbete enligt Sommelius). Vid den förra disputationen var Andreas Virginus, vid den senare Johannes Erics, Stregnensis, preses. Han synes ha lämnat Dorpat 1653, ty 1654 13/2 inskrevs vid Uppsala universitet "Andreas Erics Lilonius, Uplandus, Dorpato venit"⁵⁾. Han återfinnes emellertid ej i Upplands nations album studiosorum. Det förekommer ibland, att vederbörande rektor har förväxlat de då för tiden existerande tre olika uppländska nationerna Upplands nation, Roslags nation och Fjärdhundra nation. En sådan förväxling föreligger beträffande Lilonius. Han har nämligen tillhört Fjärdhundra nation i Uppsala. Denna nations album studiosorum brukar vara en synnerligen upplysande källa beträffande studenternas härkomst samt öden, sedan de lämnat universitetet, men beträffande Lilonius upplyser matrikeln i fråga endast, att han blivit komminister i Veckholm, en socken i Uppland belägen i Trögden ej långt från staden Enköping.

I komministerserien för Veckholm, med annexerna Kungshusby och Torsvi, i Ärkestiftets Herdaminne⁶⁾ finnes Lilonius emellertid ej omnämnd. Då emellertid detta Herdaminne är synnerligen otillförlitligt och komministerlängden för nämnda församlingar har en lucka för åren 1654—1659, kunde ju vara

tryck av depositionsmatrikeln, där handstilen är en annan, läser den paleografiskt tydligen mindre bevandrade Beise "L (?Struuss)". Sommelius i Regiae Academiae Gustavo-Carolinae sive Dorpato-Pernaviensis historiae, Lund 1796, och Recke-Napiersky i sitt Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Ehstland und Kurland, Mitau, 1827—32, ha däremot läst rätt. En disputation av Gruuff trycktes i Tartu 1651.

⁴⁾ Academia Gustavianas studentmatrikel i Universitetsbiblioteket i Tartu.

⁵⁾ Uppsala Universitets tryckta matrikel.

⁶⁾ Fant-Låstbom, Upsala Ärkestifts Herdaminne, Uppsala 1842—1845.

möjligt, att Lilonius dessa år varit komminister här. Uppgift om hans prästvigning och utnämning till Veckholm borde då kunna erhållas i Uppsala Domkapitels arkiv. Dess protokoll och registratur för nämnda tid lämna emellertid inga som helst uppgifter om Lilonius. Sak samma är förhållandet med den i nämnda arkiv ingående serien av brev och handlingar rörande församlingarne. Staffan Erics Treuderus, som var komminister, tills han 1653 blev kyrkoherde i Villberga, och Olof Pålsk, som blev komminister 1659, finnas flerstädes nämnda i denna serie, Veckholm med annexer. Ministerialböcker för denna tid saknas för både Veckholm och annexen, likaså sockenstämmoprotokoll och räkenskaper med undantag för Torsvi, där kyrkoräkenskaperna börja 1652. Denna räkenskap synes vara upplagd 1656, ehuru anteckningarne gå retroaktivt till 1652, och är upplagd just av Lilonius. Detta framgår av en anteckning å pag. 2 verso: "Ao 1656 Dmca 6 Trinitatis hölltz Sochnstämma . . . Och wardt mig Andree Ericj Lilonio, Com. Ordinario in W. H. & T. een Nijckel till kyrckiones kista . . . lefuiereradt". Av denna notis framgår otvetydigt, att Lilonius verkligen varit komminister i Veckholm, Kungshusby och Torsvi, samt att han tydligen haft sin tjänstgöring förlagd till Torsvi, där han troligen varit bosatt, emedan han fått hand om den ena nyckeln till kyrkkistan. Han avled före 1659 7/9, då hans efterträdare Olof Pålsk förfrågade sig hos domkapitlet i Uppsala, huru han skulle få ersättning av Lilonius änka för att han uppehållit all gudstjänsten efter hennes salig mans död. Samma år har Sal. Hr. Andree hustru till Torsvi kyrkokassa inbetalat 10 daler — om en gåva eller betalning för en skuld framgår ej av räkenskaperna. Härmed försvinner även Lilonius' till namnet obekanta änka ur källorna.

Rörande Lilonius härkomst skulle man möjligen kunna våga en gissning. Prästerna brukade ofta vid denna tid söka komma till sin hemtrakt, vilket ju gick ganska lätt genom de relationer de hade hos hemtraktens "herrskep". Då Lilonius ej tillhörde någon prästsläkt och hans namn i övrigt ej kunnat återfinnas, är det högst troligt, att han i likhet med många andra av Academia Gustavianas studenter varit bondson och att namnet Lilonius, som tydligen antagits under studietiden i Dorpat, tagits efter hemorten. Ej långt från Veckholm ligger en socken med namnet Lillkyrka. Man kanske skulle kunna tänka sig, att han varit bondson från Lillkyrka och av hemsocknens namn skapat sig namnet Lilonius.

REFERAAT.

Andreas Lilonius.

Üliõpilane Upplandist esimeses Tartu ülikoolis.

Umbes aastal 1650 oli Upplandist päritolev Lilonius Tartu üliõpilasnimestikus. Muide, ta esines kõnega käsitades selles oma kodu maakonda Upplandi. See kõne sisaldab hulga topograafilisi ja kultuurajaloolisi andmeid, mis teistel allikail puuduvad.

Nii näiteks selgub, et selleaegse arvamise järgi Upplandi ja Sörmlandi vaheline piir lõikas teatud osa laidudest.

Lilonius sai kirikuõpetajaks oma kodukohas. Nime ta sai arvatavasti "Lillkyrka" järgi, mis on Veckholmi naaberkihelkonnas, kuhu ta lõpulikult asus elama.

Äratrükk „Akad. Rootsi-Eesti Seltsi aastaraamatust 1936.“
Akadeemilise Rootsi-Eesti Seltsi väljaanne.

K. Mattieseni tr. o./ü., Tartu 1936.

Est.

A-5573

seg 17448